

Czesław Wodzikowski

Zrównoważony rozwój – od idei do polityki

Kształtowanie się koncepcji zrównoważonego rozwoju w polityce międzynarodowej

Począwszy od lat sześćdziesiątych ubiegłego wieku, zaczyna się proces negacji osiągnięć kultury naukowo-technicznej. Proces ten szczególnie mocno uwidacznia się w uprzemysłowionych krajach Zachodu oraz USA. Pojawiają się pierwsze publikacje i opracowania naukowe kwestionujące dotychczasowy model rozwoju, wskazując jednocześnie na globalne zagrożenia, jakie może on spowodować¹. Z. Hull do najważniejszych zagrożeń zalicza: „pułapkę cywilizacyjną, możliwość wybuchu globalnej wojny oraz »globalny turbokapita-

¹ Por. A. Skowroński, *Zrównoważony rozwój perspektywą dalszego postępu cywilizacyjnego*, „Problemy Ekorozwoju. Studia Filozoficzno-Sozologiczne” 2006, Vol. 1, nr 2, s. 48–50. A. Skowroński do najważniejszych zagrożeń zalicza: degradację bogactw i zasobów naturalnych, zanieczyszczenie biologiczne, zanieczyszczenia chemiczne, pyłowe, gazowe fizyczne, akustyczne, termiczne, radioaktywne oraz zanieczyszczenia estetyczne. A. Papuziński natomiast wskazuje, że: „Od samego początku zasada zrównoważonego rozwoju pozostaje pod presją niepokojów, wywołanych przez pogarszający się stan środowiska przyrodniczego i negatywny wpływ tego procesu na jakość ludzkiego życia”. A. Papuziński, *Filozofia zrównoważonego rozwoju jako subdyscyplina badań filozoficznych*, „Problemy Ekorozwoju. Studia Filozoficzno-Sozologiczne” 2007, Vol. 2, nr 2, s. 29.

lizm«². A. Papuziński natomiast wskazuje na takie zagrożenia, jak: zagrożenie bytu ludzkiego w przyrodzie przez czynniki antropogeniczne oraz strach przed wybuchem wojny jądrowej³.

Wzajemne przenikanie się tych zagrożeń, powodujące w efekcie ich wzmacnianie, spowodowało realną groźbę katastrofy ekologicznej na niespotykaną do tej pory skalę, bo skalę globalną. Ludzkość zaczęła zdawać sobie sprawę z tego, że jest to efekt dotychczasowych trendów rozwoju cywilizacyjnego, które doprowadziły do powstania olbrzymiej dysproporcji między dążeniem do jak największego wzrostu produkcji i konsumpcji a możliwościami surowcowymi (skończonością zasobów) i regeneracyjnymi Ziemi⁴.

Zjawiska te ze względu na zagrożenia, jakie stwarzały, stały się przedmiotem zainteresowania polityki międzynarodowej prowadzonej przez ONZ i jej agendy, która w efekcie doprowadziła do wykrytowania się koncepcji (idei), którą dziś nazywamy zrównoważonym rozwojem⁵. Zajmuje ona obecnie ważne miejsce zarówno

² Z. Hull wskazuje, że ludzkość wpadła w swoista „pułapkę” w rezultacie nieograniczonego rozwoju technologii i techniki, których następstw nie przewidziano, lub też następstwa takich działań były niemożliwe do przewidzenia. Por. Z. Hull, *Filozofia zrównoważonego rozwoju*, [w:] *Filozoficzne i społeczne uwarunkowania zrównoważonego rozwoju*, red. A. Pawłowski, Vol. 16, Lublin 2003, s. 15–16, a także: Z. Hull, *Czy idea sustainable development ukazuje nową wizję rozwoju cywilizacyjnego?*, „Problemy Ekorozwoju. Studia Filozoficzno-Sozologiczne” 2007, Vol. 2, nr 1, s. 49–57. Z. Hull wskazuje, że idea zrównoważonego rozwoju dzięki jej popularności i toczących się wokół niej dyskusji predestynuje ją do roli dominującej wizji społeczno-ekonomicznej XXI wieku.

³ Por. A. Papuziński, *Filozofia zrównoważonego rozwoju jako...*, s. 29.

⁴ Np. od 1990 roku produkcja przemysłowa wzrosła globalnie 50 razy. W tym samym okresie, trzydziestokrotnie wzrosło globalne zużycie energii, a kraje przemysłowe – (w których mieszka 25% ludności naszej planety) dysponują 80% światowego bogactwa i są odpowiedzialne za 75% globalnych zagrożeń środowiska. Por. E. Kośmicki, *Koncepcja trwałego rozwoju jako możliwość przewyższenia doraźności*, [w:] *Studia nad zrównoważonym rozwojem*, t. 1: *Zrównoważony rozwój. Wybrane problemy teoretyczne i implementacja w świetle dokumentów Unii Europejskiej*, red. B. Poskrobko, S. Kozłowski, Białystok–Warszawa 2005, s. 41.

⁵ Mimo iż w wielu dokumentach politycznych i prawnych stosuje się określenie: „zasada zrównoważonego rozwoju”, w pracy tej będę stosował określenie: „koncepcja zrównoważonego rozwoju”, które jak sądzę pełniej oddaje ideę nowego paradygmatu rozwoju cywilizacyjnego.

w polityce międzynarodowej, jak i w politykach państwowych, a rola ONZ jest tu nie do przecenienia⁶. Do najważniejszych inicjatyw związanych z kształtowaniem się koncepcji zrównoważonego rozwoju w polityce międzynarodowej zaliczyć można:

1. XXIII Sesję ONZ z grudnia 1968 roku wraz z powstałym w jej wyniku Raportem Sekretarza Generalnego ONZ U Thanta z 1969 roku: „Człowiek i jego środowisko”⁷;
2. Deklarację w sprawie ochrony środowiska – będącą owocem pierwszej światowej konferencji ONZ poświęconej ochronie środowiska w Sztokholmie (5–16 czerwca 1972)⁸;
3. Obrady III Sesji Rady Zarządzającej Środowiskowym Programem Narodów Zjednoczonych (UNEP) w 1975 roku⁹;

⁶ Jak wskazuje A. Papuziński, nie chodzi tylko o fakt, iż omawiana koncepcja ewoluuje od roku 1968 do dnia dzisiejszego, ale o coś znacznie ważniejszego, tj. o wpisanie w koncepcję zrównoważonego rozwoju algorytmu modelowania rzeczywistości. Por. A. Papuziński, *Filozofia zrównoważonego rozwoju jako...*, s. 29.

⁷ Niektórzy badacze problematyki zrównoważonego rozwoju datują początek nowego podejścia do zagadnień rozwoju społeczno-gospodarczego – z uwzględnieniem kwestii środowiskowych na początek lat 70. XX w. – upatrując początku tego procesu w tematyce konferencji sztokholmskiej i powstałej w jej wyniku Deklaracji w sprawie ochrony środowiska. Czyni tak np. Z. Hull. Por. tenże, *Filozofia zrównoważonego rozwoju...*, s. 16. Z. Piątek, narodziny programu zrównoważonego rozwoju wiąże z Raportem Komisji Brundtland „Nasza Wspólna Przyszłość”, gdzie zdefiniowano pojęcie zrównoważonego rozwoju, a więc z rokiem 1987. Nieco inaczej na tę kwestię zapatruje się A. Papuziński, który za początek rozwoju koncepcji zrównoważonego rozwoju uważa sformułowanie pojęcia środowiska – jako układu stosunków przyrodniczych, ekonomicznych i społecznych. Takie powiązanie nastąpiło po raz pierwszy w tzw. Karcie belgradzkiej w 1975 roku. Jak pisze A. Papuziński: „Tego samego roku sięgają początki samej koncepcji rozwoju gospodarczego uwzględniającego czynniki środowiskowe. Została ona wysunięta na II Sesji Rady zarządzającej Programu Ochrony Środowiska Narodów Zjednoczonych”. Tam po raz pierwszy (a nie jak wskazuje większość autorów w Raporcie Komisji Brundtland – C.W.) zdefiniowano pojęcie zrównoważonego rozwoju. Por. A. Papuziński, *Edukacja ekologiczna jako instrument polityki ekologicznej*, [w:] *Polityka ekologiczna III Rzeczypospolitej*, red. A. Papuziński, Bydgoszcz 2000, s. 115.

⁸ Zapisy przyjętej wówczas Deklaracji posłużyły między innymi za podstawę do opracowania polityk ekologicznych w różnych krajach. W Deklaracji po raz pierwszy zostało oficjalnie użyte pojęcie „polityki ekologicznej”.

⁹ Sformułowano wówczas definicję zrównoważonego rozwoju przyjmując, że: „to taki przebieg nieuchronnego rozwoju gospodarczego, który nie naruszałby w sposób

4. Działalność Światowej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju (tzw. Komisji Brundtland)¹⁰;
5. Przyjęcie przez Zgromadzenie Ogólne ONZ Światowej Karty Przyrody w 1982 roku¹¹;
6. Konferencję ONZ w Rio de Janeiro (tzw. I Szczyt Ziemi w dniach 3–13 czerwca 1992 roku)¹²;
7. Konferencję ONZ w Johannesburgu (tzw. II Szczyt Ziemi w dniach 26 sierpnia–4 września 2002 roku)¹³.

istotny i nieodwracalny środowiska życia człowieka, nie doprowadziłby do degradacji biosfery, który godziłby prawa przyrody, ekonomiki i kultury”. Por. A. Papuziński, *Polityka edukacyjna na rzecz zrównoważonego rozwoju w Polsce w świetle aksjologii zrównoważonego rozwoju*, [w:] *Etyka wobec współczesnych dylematów*, red. K. Kalika, A. Papuziński, Bydgoszcz 2006, s. 332.

¹⁰ Komisja ta w ogłoszonym w 1987 roku raporcie: „Nasza Wspólna Przyszłość” przedstawiła koncepcję zrównoważonego rozwoju jako całościową koncepcję rozwoju. Por. Z. Piątek, *Czy koncepcja zrównoważonego rozwoju jest utopijna? Rozważania w kontekście polskich inicjatyw na rzecz ekorozwoju w sektorze rolnictwa*, [w:] *Filozoficzne, społeczne i ekonomiczne uwarunkowania zrównoważonego rozwoju, Monografie*, red. A. Pawłowski, Vol. 26, Lublin 2004, s. 77.

¹¹ W Karcie znalazły odzwierciedlenie cele światowej strategii ochrony przyrody dla realizacji trwałego i zrównoważonego rozwoju, do których zaliczono: utrzymanie podstawowych procesów ekologicznych i systemów będących ostoją życia, zachowanie różnorodności biologicznej oraz zapewnienie trwałego użytkowania gruntów i ekosystemów. Por. M. Smoleński, *Proekologiczne modele rozwoju gospodarczego*, [w:] *Samorzędy i ich stowarzyszenia w ochronie parków narodowych*, red. H. Prałat, Mosina 2002, s. 26.

¹² Konferencja ta, w której uczestniczyły delegacje ze 179 państw (obecnych była ponad połowa światowych przywódców), nadała koncepcji zrównoważonego rozwoju rangę jednej z najważniejszych współcześnie idei politycznych. Por. A. Papuziński, *Polityka edukacyjna na rzecz...*, s. 333. W czasie tego szczytu przyjęto m.in. dokument Agenda 21, w którym określono zasady zrównoważonego rozwoju.

¹³ W konferencji tej uczestniczyły delegacje reprezentujące 119 państw. W czasie jej obrad potwierdzono rangę zrównoważonego rozwoju, uwypuklając jego społeczny i aspekt gospodarczy. W czasie konferencji przyjęto Deklarację w sprawie zrównoważonego rozwoju. Por. tamże.

Geneza koncepcji zrównoważonego rozwoju

Przyczyną powstania koncepcji zrównoważonego rozwoju było pragnienie stworzenia takiego modelu globalnego rozwoju cywilizacyjnego, który mógłby skutecznie wyeliminować zagrożenia podważające perspektywy rozwoju ludzkości i byłby zarazem sprzeciwem wobec postulatów ekonomii ekologicznej, w tym wobec postulatu tzw. wzrostu zerowego, a także sprzeciwem wobec nowych utopijnych ideologii, widzących ratunek w tworzeniu społeczeństwa opartego na powrocie do natury¹⁴. Jednocześnie ten nowy model rozwoju miał być odpowiedzią na powstające koncepcje ochrony środowiska, które podważały istniejący porządek gospodarczy, polityczny i społeczny¹⁵. Stało się jasne, że kontynuowanie dotychczasowego schematu rozwoju gospodarczego, opartego na ekstensywnym korzystaniu ze środowiska, musi prowadzić do nieuchronnej katastrofy w skali globalnej w sferach: ekonomicznej, ekologicznej i socjalnej¹⁶. Dotychczas sądzono, że rozwój gospodarki jest niezależny od środowiska i wraz z jej wzrostem zależność ta maleje. Pogląd ten został zweryfikowany, gdy udowodniono, że takie czynniki, jak eksplozja demograficzna oraz wzrost gospodarczy, ukierunkowany na nieograniczoność zasobów przyrodniczych, stanowią zagrożenie dla egzystencji i rozwoju ludzkości¹⁷. Uświadomiono sobie, że co prawda szybki

¹⁴ Z. Sadowski do elementów rozwoju globalnego zalicza: rozwój gospodarczy, rozwój społeczny oraz ład instytucjonalny, a do zagrożeń: zagrożenia technologiczne, ekologiczne, ekonomiczne oraz społeczne. Por. Z. Sadowski, *Dezyderat trwałego rozwoju i warunki jego spełnienia* (tezy), [w:] *Filozoficzne i społeczne uwarunkowania...*, s. 13.

¹⁵ Jak pisze A. Papuziński: „Z jednej strony jest to reakcja na romantyczne, naiwne i zarazem radykalne »zielone ideologie« owe ekologizmy rozwijające się żywiołowo w łonie kontestacyjnych ruchów młodzieżowych w połowie lat sześćdziesiątych ubiegłego wieku. Z drugiej – jest reakcją na etyczne i filozoficzne zaplecze tych ideologii w postaci akademickich teorii z przełomu lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych tamtego stulecia. Biocentryzm leżący u źródeł wszystkich tych koncepcji był bowiem nazbyt rewolucyjny i nie do przyjęcia przez strażników *status quo*. Por. A. Papuziński, *Polityka edukacyjna na rzecz...*

¹⁶ Por. J. Bohdanowicz, *Ku cywilizacji ekorozwoju*, Gdańsk 2001, s. 155–158.

¹⁷ Por. B. Poskrobko, *Cykliczność, trwałość i równoważenie rozwoju*, [w:] *Zrównoważony rozwój. Wybrane problemy teoretyczne i implementacja w świetle doku-*

rozwój przemysłowy doprowadził do globalnego wzrostu produkcji, to jednak jego dalszy niczym nieograniczony rozwój nie jest równoznaczny z postępem i rozwojem cywilizacyjnym¹⁸. Postęp ten w efekcie doprowadził do takich zjawisk, jak: efekt cieplarniany, dziura ozonowa, bezplanowe wycinanie lasów tropikalnych, wymieranie gatunków, pustynnienie itp. Wystąpił kryzys ekologiczny o niespotykanym wcześniej zasięgu i skali¹⁹.

Do tej pory w historii ludzkości wszystkie wcześniejsze kryzysy i katastrofy o charakterze ekologicznym, których autorem był człowiek, miały wymiar regionalny lub lokalny i nie powodowały globalnego zagrożenia. Jak twierdzi Z. Hull: „Rewolucja naukowo-techniczna i rozpowszechnienie broni masowej zagłady po II wojnie światowej oraz wynikająca stąd globalizacja życia gospodarczego i politycznego spowodowały, że człowiek (społeczeństwo) zaczął naruszać równowagę przyrodniczą w skali całej planety i we wszystkich sferach swojej aktywności społeczno-gospodarczej. Kryzys ekologiczny stał się kryzysem globalnym, totalnym i społecznym”²⁰. Dla potwierdzenia takiej oceny przytaczane są najczęściej następujące argumenty:

1. Po raz pierwszy w dziejach ludzkości kryzys osiągnął charakter globalny. Globalność przejawia się między innymi w tym, iż wszystkie elementy biosfery zostały w jakiś sposób zdegenerowane poprzez działalność człowieka, przez co zostało zagrożone jej istnienie.

mentów Unii Europejskiej. Studia nad zrównoważonym rozwojem, red. B. Poskrobko, S. Kozłowski, t. 1, Komitet „Człowiek i Środowisko” przy Prezydium PAN, Białystok–Warszawa 2005, s. 28–29.

¹⁸ Zagrożeniem dla postępu cywilizacyjnego stały się takie zjawiska, jak: pułapka technologiczna, możliwość wybuchu globalnej wojny zakończonej zagładą cywilizacji, tzw. turbokapitalizm – czyli przekonanie o tym, że to społeczeństwo służy gospodarce, a nie odwrotnie (rozwarstwienie społeczne), granice wzrostu, strukturalne globalne bezrobocie, konsumpcjonizm itd. Por. Z. Hull, *Filozofie zrównoważonego rozwoju*, [w:] *Zrównoważony rozwój. Od utopii do praw człowieka*, red. A. Papuziński, Bydgoszcz 2005, s. 53–55.

¹⁹ Kryzysy ekologiczne nie są czymś wyjątkowym w historii i pojawiały się także we wcześniejszych fazach rozwojowych ludzkości. Por. D. Kielczewski, *Ekologia społeczna*, wydanie drugie zmienione, Białystok 2001, s. 26.

²⁰ Z. Hull, *Problemy filozofii ekologii*, [w:] *Wprowadzenie do filozoficznych problemów ekologii*, red. A. Papuziński, Bydgoszcz 1999, s. 56.

2. Nastąpiło zjawisko wyczerpywania podstawowych dla gospodarki surowców (przede wszystkim energetycznych), a ludzkość zaczyna odczuwać brak wolnej przestrzeni, zbliżając się jednocześnie do granicy wzrostu produkcji żywności.
3. Wystąpiły w skali globalnej takie problemy społeczne, jak: nierówności ekonomiczne między krajami (bogata północ – biedne południe), ubóstwo, neokolonializm.
4. Ma miejsce narastanie postaw konsumpcjonistycznych, które charakteryzują się wzrostem eksploatacji środowiska przy jednoczesnym braku zainteresowania losem świata przyrody.
5. Pojawiają się coraz powszechniej problemy społeczne na tle jakości życia i zdrowia (w tym psychicznego).

Nie bez znaczenia dla podjęcia tej inicjatywy były Raporty Klubu Rzymskiego²¹: *Granice wzrostu* (1972) oraz *Ludzkość w punkcie zwrotnym* (1977), w których wskazano, że następstwem niepokonanego rozwoju demograficznego i przemysłowego przy jednoczesnym zjawisku wyczerpywania się zasobów naturalnych i wzroście zanieczyszczeń środowiska będzie osiągnięcie przez ludzkość w ciągu ok. 100 lat tzw. granicy wzrostu. Wskazano przy tym, iż można tego uniknąć poprzez stworzenie warunków ekologicznej i ekonomicznej stabilizacji, którą można by utrzymać w długim okresie²². Realizacja tej idei przekreślałaby jednak dalszy wzrost ekonomiczny, gdyż wysuwała imperatyw wzrostu gospodarczego na osiągniętym już poziomie²³. Raporty te oraz opublikowane w późniejszych latach: *Rewolucja bosych* (1988), *Pierwsza rewolucja globalna* (1991), *Przekraczanie granic. Globalne załamanie czy bezpieczna przyszłość?*, postęp badań naukowych na polu ekologii oraz działalność organi-

²¹ Klub Rzymski to międzynarodowa organizacja zrzeszająca ok. 80 uczonych, praktyków polityków z całego świata. Założona została w roku 1968 z inicjatywy Aureoli Peccei i Alexandra Kinga w Rzymie. Rozgłos i międzynarodowe uznanie przyniosły jej opracowania na temat globalnych zagrożeń tzw. Raporty Klubu Rzymskiego.

²² Por. S. Kozłowski, *Przyszłość ekorozwoju*, Lublin 2005, s. 237–238.

²³ Por. A. Papuziński, *Polityka edukacyjna na rzecz...*, s. 332.

zacji i ruchów pozarządowych oraz partii „zielonych” sprawiły, że – jak pisze Z. Hull: „[...] zagadnienie stosunku człowieka (społeczeństwa) do środowiska naturalnego jest dziś coraz częściej postrzegane nie tylko jako problem przyrodniczy i techniczny, ale również, a niekiedy i przede wszystkim – jako problem społeczny, filozoficzny i etyczny”²⁴.

Podsumowując dotychczasowe rozważania, przyjmuję za A. Papuzińskim, iż koncepcja zrównoważonego rozwoju jest:

1. Reakcją przedstawicieli polityki i gospodarki na przejawy kryzysu ekologicznego rozumianego w kategoriach sprzeczności między naturą a kulturą. ONZ w przeciwieństwie do radykalnych ruchów ekologistycznych i wysuwanych przez nie koncepcji w sposób racjonalny i w sposób holistyczny ujęła te sprzeczności, ukazując je w perspektywie takich globalnych problemów, jak: eksplozja demograficzna, wyniszczanie ziem uprawnych, utrata bioróżnorodności czy słaba integracja osiągnięć techniki z wymogami środowiska.
2. Odpowiedzią na romantyczne, ale zarazem naiwne różnego rodzaju „zielone ideologie” i hasła „powrotu do natury” czy „zielone style życia”, które rozwijały się gwałtownie w drugiej połowie lat sześćdziesiątych XX wieku w łonie kontestacyjnych ruchów młodzieżowych na terenie USA i Europy Zachodniej.
3. Reakcją na nową ekonomię ekologiczną, negującą pryncypia gospodarki dobrobytu budowanej po II wojnie światowej.
4. Systemową propozycją (wysuniętą przez ONZ) holistycznego podejścia do zasadniczych problemów społecznych²⁵.

²⁴ Z. Hull, *Problemy filozofii ekologii...*, s. 66.

²⁵ Problem społeczny definiuję za A. Papuzińskim, który przytacza definicję K. Fryszackiego, jako: „zagrożenie dla wartości, norm społecznych, reguł instytucjonalnych, ogólnego porządku społecznego czy szczególnych interesów, wreszcie w skrajnych przypadkach dla trwania społeczeństwa jako takiego”. A. Papuziński, *Filozofia zrównoważonego rozwoju jako...*, s. 30.

5. Nową wersją ideału postępu. Zakłada, że jest możliwa poprawa ogólnego bilansu szczęścia na skutek poprawy sytuacji człowieka w świecie²⁶.

Problemy definicyjne

Określenie zrównoważony rozwój – w kontekście nowej globalnej idei – zostało po raz pierwszy w oficjalnym dokumencie ONZ zdefiniowane w Raporcie Gro Harlem Brundtland ogłoszonym w 1987 roku²⁷. Problematyka Raportu uwidoczniła się jednak znacznie wcześniej. Jej korzeni dopatrywać można się w tematyce obrad XXIII Sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ (1968), Raporcie Sekretarza Generalnego U Thanta (1969) oraz w Deklaracji Konferencji ONZ w Sztokholmie (1972). Nie zdefiniowano wówczas zrównoważonego rozwoju, określając jedynie jego podstawowe założenia. Dotyczyły one praw człowieka do wolności, równości oraz takich warunków życia w środowisku, które pozwolą żyć godnie i w dobrobycie. Stwierdzono też, że to człowiek ponosi całkowitą odpowiedzialność za ochronę i polepszanie stanu środowiska zarówno dla obecnych, jak i przyszłych pokoleń. Ta ogólność spowodowała dość dużą swobodę interpretacyjną tego pojęcia i obecnie w literaturze przedmiotu spotkać można znacznie różniące się definicje, a co za tym idzie – i sposoby rozumienia zrównoważonego rozwoju²⁸.

W tłumaczeniu angielskiego określenia *sustainable development* najczęściej spotykamy się z określeniami: zrównoważony rozwój, rozwój zrównoważony i trwały, trwały rozwój oraz rozwój samopodtrzymujący się. Ponadto określenie to bywa także używane jako

²⁶ Por. tamże, s. 28–39.

²⁷ Z. Piątek podkreśla również fakt, że pojęcie zrównoważonego rozwoju od tej pory nabrało również znaczenia normatywnego. „Ponieważ Komisja ta była oficjalnym organem ONZ, to raport zawierający pojęcie zrównoważonego rozwoju, czyli rozwoju społeczno-gospodarczego uwzględniającego wymiar bezpieczeństwa ekologicznego był tym samym promocją nowego ładu międzynarodowego zmierzającego w kierunku trwałego rozwoju zrównoważonego”. Z. Piątek, *Czy koncepcja trwałego rozwoju jest utopijna*, [w:] *Filozoficzne, społeczne i...*, s. 77.

²⁸ Por. B. Piontek, *Koncepcja rozwoju zrównoważonego...*, s. 13.

synonim ekorozwoju. Z tego też względu rozwój zrównoważony bywa postrzegany w różny sposób w takich sferach, jak: publicystyka, świadomość społeczna, ekologia, ekonomia, społeczna²⁹.

W chwili obecnej toczy się dyskusja w różnych środowiskach naukowych (ekonomistów, politologów, filozofów, przedstawicieli nauk technicznych) dotycząca tego, czy różnice w tłumaczeniu wyrażenia *sustainable development* można uznać za nieistotne i używać – w związku z tym – zamiennie jego różnych określeń. Dyskusja dotyczy także samej istoty zrównoważonego rozwoju, rozumianego jako nowy paradygmat globalnego rozwoju³⁰.

Definicje zrównoważonego rozwoju

Duża doza ogólności, którą zawiera pojęcie zrównoważonego rozwoju, nie stwarza dobrych podstaw do jego sprecyzowania. Powoduje to, iż w literaturze przedmiotu obok różnych nazw omawianej koncepcji rozwoju (jako następstwa niejednoznacznego rozumienia tego pojęcia), pojawia się także wiele jej definicji, co powoduje znaczne trudności metodologiczne³¹.

Pewne zamieszanie w tej kwestii wprowadza także częste utożsamianie zrównoważonego rozwoju z pojęciem ekorozwoju, które zostało wprowadzone do języka na początku lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku. Jak zauważa Z. Hull, pojęcie zrównoważonego rozwoju w świadomości potocznej, publicystyce politycznej, ekonomicznej, społecznej i ekologicznej jest różnie kojarzone. Najczęściej jest rozumiane jako:

²⁹ Por. Z. Hull, *Filozofie zrównoważonego rozwoju...*, s. 56.

³⁰ Por. np. T. Borys, *Wskaźniki zrównoważonego rozwoju*, Warszawa–Białystok 2005, s. 38–40 oraz T. Borys, *Wąskie i szerokie interpretacje zrównoważonego rozwoju oraz konsekwencje wyboru*, [w:] *Od utopii do...*, s. 64–75.

³¹ P. Jeżowski wskazuje na istnienie ponad 100 definicji i interpretacji zrównoważonego rozwoju. Por. P. Jeżowski, *Rozwój zrównoważony we współczesnych koncepcjach ekonomicznych*, [w:] *Zrównoważony rozwój. Wybrane...*, s. 58.

1. Wzrost gospodarczy uwzględniający wymogi ochrony środowiska, niekiedy ujmowany jako wyższa forma ochrony środowiska.
2. Ekologicznie zmodyfikowany rozwój wszystkich form życia społecznego.
3. Zmiana relacji między państwami oraz społecznościami ludzkimi w kontekście tworzenia się zglobalizowanej ludzkości.
4. Zmiana dotychczasowego „paradygmatu społecznego”, rewolucja ekologiczna, nowa wizja oparta na nowych zasadach dostosowanych do przyrody, samorządności i moralności, idei społeczeństwa życia, utopię społeczną.
5. Konieczny etap na drodze do społeczeństwa ekologicznego, w trakcie którego dokonana zostanie przemiana świadomości ludzi oraz procesów ekonomicznych i gospodarczych, a także stosunków politycznych i relacji międzypaństwowych³².

Dla ilustracji tego problemu posłużę się najczęściej przywoływanymi w literaturze krajowej i dokumentach politycznych definicjami zrównoważonego rozwoju (tabela 1).

Mimo wielu definicji można jednak wyróżnić ich cechę wspólną, którą można określić jako istotę zrównoważonego rozwoju. Jest nią zapewnienie poprawy warunków życia zarówno obecnych, jak i przyszłych pokoleń poprzez kształtowanie właściwych relacji (zrównoważenia) między trzema ładami (wymiarami): ekonomicznym, społecznym i przyrodniczym.

Jako iż problematyką zrównoważonego rozwoju zajmują się środowiska ekonomistów, filozofów, politologów, inżynierów itp., to w literaturze panuje swoisty chaos pojęciowy. Jak pisze T. Borys: „Mimo wielu prób uzgodnień rdzenia tej kategorii odnosi się często wrażenie, jakby dyskusja była nadal w fazie początkowej i jakby poszczególne środowiska nie do końca były zainteresowane wprowadzaniem ładu w tej dyskusji [...]”³³.

³² Por. Z. Hull, *Filozofia zrównoważonego rozwoju...*, s. 16–17.

³³ T. Borys, *Wąskie i szerokie interpretacje zrównoważonego rozwoju oraz konsekwencje wyboru*, [w:] *Zrównoważony rozwój. Wybrane...*, s. 65.

Tabela 1. Definicje zrównoważonego rozwoju

Lp.	Treść definicji	Autor
1.	Rozwój, który zaspokaja terażniejsze potrzeby, bez pozabawiania przyszłych pokoleń możliwości zaspokajania potrzeb własnych. Nadrzędnym celem takiego rozwoju jest zapewnienie godnego życia członków obecnego i przyszłych pokoleń przez zaspokajanie podstawowych potrzeb materialnych i zagwarantowanie warunków rozwoju potencjału tkwiącego w ludziach.	Światowa Komisja do spraw Środowiska i Rozwoju – Raport „Nasza Wspólna Przyszłość” (Komisja Brundtland)
2.	Rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, aby zagwarantować możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli tak współczesnego, jak i przyszłych pokoleń.	Prawo ochrony środowiska – art. 3
3.	Rozwój społeczno-gospodarczy, w którym w celu zrównoważenia szans dostępu do środowiska poszczególnych społeczeństw – tak współczesnych, jak i przyszłych pokoleń – następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych.	Ustawa o ochronie i kształtowaniu środowiska
4.	Równoważenie kryteriów ekologicznych z kryteriami ekonomicznymi w polityce gospodarczej.	Uchwała Sejmu RP z 10 maja 1991 r. w sprawie polityki ekologicznej
5.	Odzwierciedlenie polityki i strategii ciągłego rozwoju gospodarczego i społecznego bez szkody dla środowiska i zasobów naturalnych.	V Ramowy Program Działań Wspólnoty Europejskiej w dziedzinie ochrony środowiska
6.	Proces a nie stan. Przy czym prawidłowy przebieg każdego procesu wymaga kontroli oraz sterowania różnymi czynnikami. Proces rozwoju zrównoważonego musi więc być procesem wyboru linii rozwoju, opartym na minimalizowaniu strat oraz maksymalizowaniu korzyści – procesem optymalizacji.	T. Bajerowski

Lp.	Treść definicji	Autor
7.	Rozwój społeczno-gospodarczy zharmonizowany ze środowiskiem przyrodniczym zarówno lokalnym, jak i szerszym – włączając w to różne ekosystemy oraz zasoby i struktury glebowe, wodne, geologiczne i atmosferyczne oraz ogólnie rozumiana urodę krajobrazu w celu zachowania ich walorów w możliwie najdłuższych odcinkach czasu; lub – Rozwój społeczno gospodarczy zharmonizowany ze środowiskiem przyrodniczym; lub – Nieustanny ograniczony rozwój społeczno-gospodarczy z poszanowaniem i wykorzystaniem dóbr przyrody.	W. Bojarski
8.	Rozwój systemów: społecznego, gospodarczego i przyrodniczego gwarantujący im pozostanie w stanie wzajemnej harmonii w taki sposób, który w pełni chroni bioróżnorodność.	M. Burchard-Dziubińska
9.	Model zacnego trwania, który zapewni godziwy byt wszystkim mieszkańcom globu i wykluczy samozniszczenie cywilizacji ludzkiej, do jakiej może doprowadzić nieokiełznany rozwój. Celem tego rozwoju jest samodoskonalenie jednostki, a nie rozwój cywilizacyjny sam w sobie.	M.K. Byrski
10.	Taki sposób gospodarowania, w którym eksploatacja zasobów naturalnych nie prowadzi do degradacji użytkowanych terenów i ich otoczenia, a równocześnie pozwala na zaspokojenie obecnych i przyszłych potrzeb i aspiracji społeczeństwa; lub – System działań polegających na racjonalnym wykorzystaniu, kształtowaniu i ochronie środowiska; lub – Traktowanie środowiska przyrodniczego, z którym człowiek musi się zmagać nie jako przeszkody w rozwoju gospodarczym, a jako potencjału rozwojowego; lub – Taki sposób eksploatacji zasobów naturalnych, realizacji inwestycji, tworzenia techniki i technologii, który będzie pomnażał gospodarcze, przyrodnicze i społeczne podstawy zaspokojenia potrzeb obecnego i przyszłych pokoleń ludzi.	K. Dubel
11.	Prowadzenie wszelkiej działalności gospodarczej w harmonii z przyrodą, tak, aby nie spowodować w przyrodzie nieodwracalnych zmian, lub jako gospodarowanie dopuszczalne ekologicznie, pożądane społecznie i uzasadnione ekonomicznie.	A. Hopper

Lp.	Treść definicji	Autor
12.	Konieczny etap do społeczeństwa ekologicznego (Społeczeństwo Ery Ekologicznej) w trakcie którego dokonana zostanie zasadnicza przemiana świadomości ludzi oraz procesów gospodarczych, technologii oraz stosunków politycznych i relacji między państwami w skali globalnej.	Z. Hull*
13.	Rozwój zanego trwania uwzględniający element samograniczenia się jednostek i całych społeczeństw; lub – Rozwój uznający nadrzędność wymogów ekologicznych, których nie należy zakłócać przez wzrost cywilizacji oraz rozwój kulturalny i gospodarczy; lub – Te wszelkie działania, które poprawiając warunki życia człowieka na Ziemi, nie powodują degradacji środowiska przyrodniczego.	S. Kozłowski
14.	Rozwój trwały określonych systemów przestrzennych, zrównoważony ekonomicznie, społecznie, ekologicznie i przestrzennie, polegający na tworzeniu coraz to bardziej skomplikowanych i efektywnych systemów przestrzennych, a więc tworzeniu wielofunkcyjnych systemów przestrzennych charakteryzujących się dużą efektywnością ekonomiczną, społeczną i ekologiczną.	S. Łojewski
15.	Kierunek polityki gospodarczej państwa oparty na racjonalnym gospodarowaniu zasobami środowiska przyrodniczego i niedopuszczający do zachwiania równowagi między rozwojem gospodarczym, a stanem środowiska naturalnego.	R. Paczuski
16.	Zapewnienie trwałej poprawy jakości życia współczesnych i przyszłych pokoleń, co wiąże się z trwałym i integralnym powiązaniem ekologii z poprawą jakości życia i środowiska życia człowieka; lub – Kształtowanie właściwych proporcji w angażowaniu poszczególnych rodzajów kapitału uprzedmiotowionego, ludzkiego i przyrodniczego; lub – Trwała poprawa jakości życia współczesnych i przyszłych pokoleń poprzez kształtowanie właściwych proporcji w gospodarowaniu trzema rodzajami kapitału: ekonomicznego, ludzkiego i przyrodniczego.	F. Piontek

Lp.	Treść definicji	Autor
17.	Taki kierunek rozwoju gospodarczego i powiązanego z nim rozwoju społecznego, który umożliwia utrzymanie stanu środowiska, a nawet jego restytucję oraz brak lub istotne ograniczenie negatywnych, nieodwracalnych zjawisk w nim zachodzących, zwłaszcza w odniesieniu do długiego okresu.	R. Pajda
18.	Konieczność kształtowania tych podstawowych parametrów rozwojowych, które zagwarantują ludziom trwałą egzystencję.	R. Kreibich
19.	Proces ograniczenia presji na środowisko przyrodnicze poprzez ekologizację procesów gospodarczych; lub – Ze- kologizowany i zhumanizowany rozwój naukowo-techniczny; lub – Nowoczesna forma ochrony środowiska nazywana zintegrowaną ochroną środowiska, której istotą jest analiza procesów użytkowania, ochrony oraz kształtowania środowiska z punktu trwałego funkcjonowania systemu przyrodniczo-gospodarczo-społecznego; lub – Proces poszukiwania sprawdzania i wdrażania nowych form rozwoju gospodarczego, nowych form energii i komunikacji społecznej, nowych technologii oraz systemów organizacji i prowadzenia działalności gospodarczej, a także nowych form gospodarczej aktywności społeczeństwa.	B. Poskrobko
20.	Taki typ rozwoju, w którym zagrażające w skali światowej warunkom życia następnych pokoleń, narastające ekologicznie koszty rozwoju ulegają eliminacji dzięki świadomemu nakierunkowaniu działań gospodarczych ludzi na ochronę środowiska naturalnego.	Z. Sadowski
21.	Strategia poprawy jakości życia w granicach wyznaczonych dopuszczalną pojemnością środowiska.	J. Śleszyński
22.	Zaspokajanie bieżących potrzeb bez uszczerbku dla możliwości zaspokajania potrzeb przyszłych pokoleń. Przy założeniu stabilności potrzeb oraz stałej produktywności kapitału powoduje to konieczność zachowania tego kapitału na niemalejącym poziomie.	T. Żylicz
23.	Prowadzenie wszelkiej działalności gospodarczej w harmonii z przyrodą i w taki sposób, aby nie spowodować nieodwracalnych zmian w żywej przyrodzie.	B. Zaufal

Lp.	Treść definicji	Autor
24.	Rozwój skierowany na harmonizowanie celów społecznych i ekonomicznych z ekologicznie rozsądnym gospodarowaniem.	I. Sachs
25.	Strategia, która wypływa z naturalnych procesów danego bioregionu, pozostawiając rozległe obszary jako nienaruszone, dziewicze miejsca.	M.E. Colby
26.	Utrzymanie zamożności poprzez wprzęgnięcie do rozwoju technologii oszczędnych i nieagresywnych; lub – Dalszy rozwój gospodarczy, który zakłada się liczenie z zasobami przyrodniczymi oraz z koniecznością ograniczania szkodliwości powodowanych przez gospodarującego człowieka, ponieważ zagraża to jego dobrobytowi.	M. Dönhoff
27.	Realizacja określonej wiązki społecznie pożądaných celów, tj. wzrost realnego dochodu na osobę, poprawa stanu zdrowotnego i poziomu wyżywienia, równy dostęp do zasobów środowiska oraz poprawa poziomu wykształcenia.	D. Pearce E. Barbier, A. Markandya**

* Tamże. Jednocześnie autor zwraca uwagę na kwestie związane z pojawiającymi się w ostatnim czasie głosami wskazującymi na konieczność rozróżnienia pojęć „zrównoważony rozwój” i „ekorozwój” oraz stosowania coraz częściej pojęcia „zrównoważony i trwały rozwój” (na takie określenie wskazuje także B. Piontek. Por. B. Piontek, *Koncepcja rozwoju zrównoważonego...*, s. 15). Z. Hull zwraca uwagę na to, iż wg jednej grupy naukowców pojęcie ekorozwoju jest pojęciem węższym niż rozwój zrównoważony, ze względu na to, że koncentruje się na środowiskowym (przyrodniczym) kontekście rozwoju społecznego, ujmując dopiero w drugim planie kwestie rozwoju gospodarczego i szeroko rozumianego rozwoju społecznego, a w wypadku konfliktu między tymi sferami uznaje prymat wymogów ekologicznych przed ekonomicznymi i społecznymi. Inna grupa naukowców pojęcie „ekorozwój” traktuje równoważnie lub przypisuje mu znaczenie szersze niż określenie zrównoważony rozwój wskazując, że koncepcja ekorozwoju oprócz wymiaru ekologicznego zawiera także wymiar kulturowo-instytucjonalny, demograficzno społeczny, techniczno-technologiczny, naukowy, etyczno-aksjologiczny, świadomościowy i ekonomiczny.

** Por. B. Piontek, *Koncepcja rozwoju zrównoważonego...*, s. 16–26.

Źródło: B. Piontek, *Koncepcja rozwoju zrównoważonego i trwałego Polski*, Warszawa 2002, s. 16–26

Tezę tę potwierdza również Z. Piątek. Twierdząc, iż celem nadrzędnym zrównoważonego rozwoju jest osiągnięcie harmonijnej koegzystencji ludzkiego świata z przyrodą, wskazuje jednocześnie na istnienie różnych sposobów rozumienia pojęcia „zrównoważony rozwój”.

1. W przypadku prowadzenia analizy z punktu widzenia sektora gospodarczego najważniejszymi zagadnieniami są kwestie dotyczące trwałości rozwoju oraz sprawiedliwości międzypokoleniowej, która w kontekście gospodarczym staje się ważnym punktem odniesienia.
2. Analizy z perspektywy sektora społeczno-politycznego koncentrują się zazwyczaj na kwestiach aksjologicznych oraz związanych z podejmowaniem konkretnych decyzji politycznych³⁴.

Uważam, iż czynnikiem wprowadzającym porządek w ten swoisty „chaos pojęciowy” jest definicja zrównoważonego rozwoju zaproponowana przez Andrzeja Papuzińskiego, mówiąca, iż: „Przez zrównoważony rozwój pojmuje się rozwój społeczno-gospodarczy pożądaný społecznie, dopuszczalny ekologicznie i uzasadniony ekonomicznie, który wyklucza zagładę cywilizacji ludzkiej, zapewnia godziwy byt wszystkim mieszkańcom globu (zarówno obecnym, jak i przyszłym pokoleniom) i przyczynia się do samodoskonalenia jednostki zgodnie z ideałami społeczeństwa obywatelskiego”³⁵.

Ujęcia zrównoważonego rozwoju

Ideę zrównoważonego rozwoju można rozpatrywać w różnych ujęciach w zależności od sposobu tłumaczenia, a przez to i rozumienia wyrażenia *sustainable development*.

T. Borys wyróżnia sześć interpretacji pojęcia „zrównoważony rozwój”³⁶.

³⁴ Z. Piątek, *Przyrodnicze i społeczno-historyczne warunki równoważenia ładu ludzkiego świata*, „Problemy Ekorozwoju. Studia Filozoficzno-Sozologiczne” 2007, Vol. 2, nr 2, s. 5–6.

³⁵ A. Papuziński, *Polityka edukacyjna na rzecz...*, s. 335.

³⁶ Dla ścisłości należy dodać, że pięć pierwszych interpretacji związanych jest

1. Zrównoważony rozwój jako cecha ekorozwoju. W ujęciu tym ekorozwój jest pojęciem szerszym znaczeniowo niż rozwój zrównoważony, które cechuje zarówno zrównoważoność oraz trwałość i samopodtrzymywanie.
2. Synonim ekorozwoju, rozwoju trwałego i samopodtrzymującego się. Jest to najczęściej spotykana interpretacja zrównoważonego rozwoju w takich sferach, jak ustawodawstwo i planowanie. T. Borys podkreśla, że praktyka uznawania tych wyrażen za tożsame nie ma wystarczającego uzasadnienia³⁷.
3. Pojęcie równoważne do pojęcia rozwoju trwałego. W tej interpretacji rozwój trwały i rozwój zrównoważony mają akceptowalną część wspólną. Tym samym uznaje się, iż nie wszystkie zasady określające istotę trwałego rozwoju są do zaakceptowania w określeniu istoty zrównoważonego rozwoju. Następstwem tej interpretacji jest wniosek, że mogą istnieć takie formy (rodzaje) rozwoju trwałego, które nie będą rozwojem zrównoważonym.
4. Synonim neutralności do środowiska przyrodniczego. Ta interpretacja zawiera tylko odniesienie do środowiska przyrodniczego, nie odnosząc się do innych środowisk (społecznego, gospodarczego itp.).
5. Pojęcie szersze od pojęć rozwój trwały, samopodtrzymujący i ekorozwój. W tej interpretacji rozwój zrównoważony jest postrzegany jako pojęcie znaczeniowo najszersze, określone takimi cechami, jak samopodtrzymywanie i trwałość. W ujęciu tym ekorozwój jest pojęciem węższym, które bywa najczęściej utożsamiane z modelem rozwoju opartym na poszanowaniu wymogów środowiska (jego ochrony).
6. Komplementarną kategorię rozwoju niekonwencjonalnego obok rozwoju trwałego, samopodtrzymującego i ekorozwoju. Taka interpretacja wprowadza równowagę opartą na poszanowaniu środowiska przyrodniczego, społecznego i kulturo-

z wyrażeniem *sustainable development*, a szóste z wyrażeniem *balanced development*. Por. T. Borys, *Wąskie i szerokie...*, s. 66–67.

³⁷ Por. tamże, s. 68.

wego. Właśnie ta równowaga powinna zapewnić – jak pisze F. Piontek: „trwałą poprawę jakości życia współczesnych i przyszłych pokoleń poprzez właściwe kształtowanie proporcji między poszczególnymi rodzajami kapitału: ekonomicznym, ludzkim i przyrodniczym”³⁸.

Przyjmując za T. Borysem, iż zrównoważony rozwój jest ideą nowego paradygmatu rozwoju, musimy zgodzić się ze stwierdzeniem W. Tyburskiego, iż w koncepcję tą wpisana jest nowa filozofia rozwoju, która kreśli wizję przyszłości³⁹. Przyszłości, w której zrównoważony rozwój jest alternatywą dla obecnego modelu rozwoju i który kwestie rozwoju gospodarczego, kulturowego, społecznego oraz ochronę środowiska traktuje w sposób integralny, tj. jako „ściśle ze sobą powiązaną współzależną i współwarunkującą się całość”⁴⁰.

Spoleczne uwarunkowania zrównoważonego rozwoju są niezbędnym komponentem tej koncepcji. Wynika to z faktu, że zrównoważony rozwój, jak zauważa R. Paczusi, „traktowany być musi [...] jako jeden z podstawowych kierunków działalności każdego państwa, zwłaszcza jeśli należy ono i chce nadal należeć do rodziny Narodów Zjednoczonych oraz nadażać za ogólnościową strategią ochrony środowiska określoną w konkretnych dokumentach ONZ”⁴¹. Zasada zrównoważonego rozwoju pełni również, jak zauważa A. Papuziński, „istotną funkcję teleologiczną we współczesnym społec-

³⁸ Tamże, s. 69.

³⁹ Por. W. Tyburski, *O niektórych aksjologicznych przesłankach zrównoważonego rozwoju*, [w:] *Filozoficzne, społeczne i ekonomiczne...*, s. 45.

⁴⁰ Tamże, s. 46. Potwierdzają takie ujęcie zrównoważonego rozwoju także sygnatariusze Tez Berlińskich na rzecz Zrównoważonego Rozwoju, którzy przyjęli, iż zrównoważony rozwój: „to rozwój zapewniający rzeczywistą realizację społeczeństwa obywatelskiego poprzez rozwój demokracji i integrację polityk: gospodarczej, zatrudnienia, mieszkaniowej i budownictwa, edukacyjnej i naukowej, zdrowotnej i socjalnej”. A. Papuziński, *Polityka edukacyjna na rzecz...*, s. 337.

⁴¹ R. Paczusi, *Zrównoważony rozwój jako zadanie współczesnego państwa oraz rola polityki i prawa w jego realizacji*, [w:] *Polityka, ekologia, kultura. Społeczne przesłanki i przejawy kryzysu ekologicznego*, red. A. Papuziński, Bydgoszcz 2000, s. 179.

czeństwie. Reguluje gospodarkę, kształtuje sferę socjalną, stoi na straży przyrody”⁴².

Skoro tak, to koncepcja zrównoważonego rozwoju spełniać powinna rolę „regulatora” czy też „strażnika” przyjętych norm i wartości obowiązujących w danym systemie społecznym. Przede wszystkim chodzi tu o jedną z podstawowych zasad, mówiącą o niesprzeczności interesów w długim horyzoncie czasowym. Niesprzeczność ta dotyczyć ma pokolenia obecnego, jak i przyszłych pokoleń – i to zarówno w wymiarze regionalnym (lokalnym) jak i globalnym⁴³.

W związku z tym rozwój zrównoważony powinien wprowadzać zintegrowany ład, który dotyczyć miałby pięciu obszarów: ekologicznego, społecznego, ekonomicznego, przestrzennego oraz instytucjonalno-politycznego. Porządek ów to nic innego, jak takie zorganizowanie elementów systemu społecznego, dzięki któremu – jak pisze W. Sztumski „możliwe jest zgodne (harmonijne) funkcjonowanie jego elementów w taki sposób, aby system jako całość mógł skutecznie realizować swoją funkcję celu oraz wykonywać zadanie, do którego jest powołany”⁴⁴. Podobnie do zagadnień koncepcji zrównoważonego rozwoju odnosi się C.C. Nieto, który w swojej definicji zrównoważonego rozwoju wskazuje, iż najlepszym podejściem jest: „Zintegrowana, holistyczna koncepcja zrównoważenia, łącząca w sobie wszelkie relacje społeczne, relacje człowiek–natura, oraz całą nadbudowę aksjologiczną i ideologiczną, na której koncepcja by się opierała”⁴⁵.

⁴² A. Papuziński, *Zrównoważony rozwój a współczesny problem ekologiczny: ontologia polityki ochrony środowiska*, [w:] *Zrównoważony rozwój...*, s. 37.

⁴³ Por. W. Sztumski, *Idea zrównoważonego rozwoju a możliwości jej urzeczywistnienia*, „Problemy Ekorozwoju. Studia Filozoficzno-Sozologiczne” 2006, Vol. 1, nr 2, s. 74.

⁴⁴ Należy tu zwrócić uwagę na kilka elementów. Po pierwsze w założeniach koncepcji zrównoważonego rozwoju dąży się do tego, aby społeczeństwo w każdej z wymienionych sfer było jak najbardziej zorganizowane. Po drugie, aby wszystkie te sfery prowadziły do realizacji założeń koncepcji zrównoważonego rozwoju. Por. tamże.

⁴⁵ Cytuję za P.T. Durbin, *Czy istnieje idealna...*, s. 5. Według C. Nieto, aby zrównoważony rozwój mógł istnieć należy spełnić pewne warunki. Zalicza do nich: interakcje i koordynację wszystkich czynników w okolicy, regionie lub kraju, redystrybucje majątku, redefinicje relacji człowiek–natura, równość międzypokoleniową,

Zasady zrównoważonego rozwoju

Najważniejszym dokumentem określającym zasady zrównoważonego rozwoju jest deklaracja z Rio w sprawie środowiska i rozwoju. Zawiera ona 27 zasad określających istotę zrównoważonego rozwoju, będących wskazówkami do praktycznej realizacji tej koncepcji przez poszczególne kraje. Zasady zrównoważonego rozwoju zawarte w tym dokumencie są ogólnie znane i z tego powodu nie będę przytaczał w tym miejscu ich treści, przestając na ogólnym opisie.

Zasady zawarte w deklaracji głoszą przede wszystkim prawo istot ludzkich do życia zdrowego i twórczego w harmonii z przyrodą. Można to osiągnąć tylko poprzez realizację nowego globalnego partnerstwa, które ma doprowadzić do zachowania i przywrócenia integralności ekosystemu Ziemi⁴⁶. Zasady zrównoważonego rozwoju dotyczą wszystkich państw i narodów, a także każdego z osobna mieszkańca naszej planety. W związku z tym powinien być on realizowany w skali globalnej, narodowej, regionalnej i lokalnej. W skali globalnej powinien koncentrować się na promocji nowych stylów życia i nowych technologii, w skali narodowej pożądane jest opracowanie nowych koncepcji społecznych stosunków przyrodniczych dostosowanych do tradycji kulturowych i istniejących zasobów przyrodniczych.

Można stwierdzić za A. Lisowską, że zrównoważony rozwój jest „pryncypium odnoszącym się do procesów, celów oraz działań dotyczących środowiska naturalnego i szeroko pojętych przedsięwzięć społeczno-gospodarczych”⁴⁷.

samowystarczalność społeczeństwa, redystrybucje bogactw naturalnych oraz możliwości rozwoju oraz dialektyczną jedność teorii i praktyki. Por. tamże.

⁴⁶ Kwestie partnerstwa w realizacji zasad zostały uwypuklone podczas II Szczytu Ziemi, gdzie – jak wspomina jeden z jej uczestników – ówczesny minister środowiska Czesław Śledziak: „Podczas szczytu istotny był bardzo aktywny udział organizacji gospodarczych, korporacji międzynarodowych przedstawicieli sektora prywatnego, mających z uwagi na posiadany kapitał, znaczący wpływ na kierunki rozwoju gospodarki światowej. Por. A. Papuziński, *Polityka ekologiczna na rzecz...*, s. 333.

⁴⁷ A. Lisowska, *Zrównoważony rozwój i subsydiarność jako podstawowe zasady polityki ochrony środowiska Unii Europejskiej*, [w:] *Zrównoważony rozwój...*, s. 232.

Literatura przedmiotu wskazuje także inne źródła zawierające zasady zrównoważonego rozwoju. Można do nich zaliczyć: Światową Kartę Przyrody (5 zasad), dokumenty Unii Europejskiej (7 głównych zasad), II politykę ekologiczną państwa (12 zasad) oraz dokumenty europejskiej sieci miast zrównoważonego rozwoju (6 zasad)⁴⁸. Jako że zasady w nich zawarte nie są szerzej prezentowane w literaturze przedmiotu, warto w tym miejscu krótko je scharakteryzować.

Światowa Karta Przyrody zawiera następujące zasady⁴⁹:

1. Przyroda powinna być szanowana i jej istotne procesy nie powinny być zmieniane na gorsze.
2. Zdolność genetyczna życia na Ziemi nie będzie zagrożona; populacja każdego gatunku, dzikiego lub udomowionego będzie utrzymana co najmniej na poziomie wystarczającym dla przeżycia; środowiska potrzebne do tego celu będą ochraniać.
3. Te zasady ochrony będą zastosowane do każdej części powierzchni globu, lądu lub morza; specjalna ochrona będzie przyznana częściom, które są unikalne, wzorcom reprezentowanym całych zróżnicowanych typów ekosystemów oraz siedliskom gatunków rzadkich lub zagrożonych.
4. Ekosystemy i organizmy, tak samo jak zasoby lądowe, morskie i atmosferyczne, jakie użytkuje człowiek, będą zarządzane w taki sposób, aby zapewnić i utrzymać ich optymalną i ciągłą produktywność, jednakże bez narażania nienaruszalności innych ekosystemów lub gatunków, z którymi one współistnieją.
5. Przyroda powinna być zabezpieczona przed pustoszeniem powodowanym przez wojnę lub inne wrogie działania.

Główne zasady zawarte w dokumentach Unii Europejskiej:

⁴⁸ Por. *Zarządzanie Zrównoważonym Rozwojem. Agenda 21 w Polsce – 10 lat po Rio*, red. T. Borys, Białystok 2003, s. 11. Zasady zawarte w tych dokumentach odnoszą się do funkcjonowania miast i są powieleniem zasad już omówionych wcześniej, lub ich modyfikacją do warunków miejskich. Z tego też względu nie zostały szerzej omówione, ale zostały wskazane, jako te, które ukonkretniają koncepcję zrównoważonego rozwoju, transformując jej reguły na tak specyficzne obszary, jakimi są miasta.

⁴⁹ Światowa Karta Przyrody została proklamowana przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 28 października 1982 roku.

1. Wysoki poziom ochrony środowiska. Polityka ochrony środowiska musi uwzględniać badania naukowe, warunki środowiskowe w regionach Wspólnot, koszty i korzyści działań Wspólnoty na tym obszarze oraz ekonomiczne i społeczne warunki Wspólnoty i poszczególnych jej regionów.
2. Podejmowanie środków ostrożności. Zasada ta oznacza, że przede wszystkim należy unikać szkód w środowisku naturalnym, o ile jest to możliwe.
3. Zasada zapobiegania. Rozumiana jako zapobieganie skutkom zanieczyszczenia u samego źródła i niedopuszczanie do tego, by przenikały one do środowiska.
4. Zasada „zanieczyszczający płaci”. Szkody ekologiczne powinny być ponoszone przez tych, którzy je spowodowali.
5. Zasada integracji. Ochrona środowiska musi być zintegrowana z wszystkimi dziedzinami polityk Wspólnotowych.
6. Zasada subsydiarności. Oznacza, że UE zaczyna działać dopiero wówczas, gdy jest w stanie zrobić więcej niż jej kraje członkowskie.
7. Zasada sprawiedliwości międzypokoleniowej. Rozwój zrównoważony jest to taki rozwój, który spełnia potrzeby czasów obecnych, nie naruszając zdolności przyszłych pokoleń do spełniania ich własnych potrzeb. UE zaangażowała się w zasadę rozwoju zrównoważonego, podpisując „Agendę 21”.

II Polityka Ekologiczna Państwa⁵⁰:

1. Zasada sprawiedliwości międzypokoleniowej.
2. Zasada integracji polityki ekologicznej z politykami sektorowymi.
3. Zasada równego dostępu do środowiska przyrodniczego.
4. Zasada regionalizacji.
5. Zasada „zanieczyszczający płaci”.
6. Zasada prewencji.
7. Zasada przezorności.
8. Zasada stosowania najlepszych dostępnych technik (BAT).

⁵⁰ Dokument ten został opracowany w 1990 roku i przyjęty przez parlament w roku 1991.

9. Zasada subsydiarności.
10. Zasada klauzul zabezpieczających.
11. Zasada skuteczności ekologicznej i efektywności⁵¹.

Zasady wymienione we wspomnianych dokumentach uszczegółwiają katalog zasad zrównoważonego rozwoju zawarty w deklaracji z Rio.

Uogólniając, można przyjąć, że zasady zrównoważonego rozwoju dotyczą:

1. Respektowania wymagań dotyczących ochrony środowiska (w tym przyrody) we wszelkich prowadzonych i planowanych działaniach.
2. Integralności środowiska – której charakter bardzo dobrze oddaje określenie związane z realizacją założeń Agendy 21 na poziomie lokalnym: myśl globalnie, działaj lokalnie.
3. Efektywności ekonomicznej (ekonomizacji), która oznacza takie działanie, aby zamierzony efekt związany ze sferą środowiskową osiągnąć jak najmniejszym kosztem, a w szczególności: kwestii związanych z ponoszeniem kosztów za zanieczyszczanie środowiska, współodpowiedzialności, etapowości, wyboru właściwych priorytetów oraz uwzględniania wymogów ochrony środowiska w planowaniu.
4. Prewencji, której zadaniem powinno być takie działanie, aby zanieczyszczenia były likwidowane już u źródła ich powstawania.
5. Reagowania na istniejące zagrożenia ekologiczne.
6. Partycypacji publicznej i współdziałania poprzez udział społeczności lokalnych w rozwiązywaniu konfliktów o podłożu ekologicznym.
7. Regionalizacji, która powinna obejmować możliwość dostosowywania wymagań ochronnych do regionalnych i lokalnych warunków, przy czym władze lokalne powinny mieć możliwość wyboru narzędzi ochrony.

⁵¹ Por. K. Górka, B. Poskrobko, W. Radecki, *Ochrona środowiska. Problemy społeczne, ekonomiczne i prawne*, Warszawa 2001, s. 99–101.

8. Praworządności, która odnosi się przede wszystkim do realizacji zapisów zawartych w przepisach.
9. Przestrzegania międzypokoleniowej sprawiedliwości ekologicznej.⁵²

Umieszczenie zasad zrównoważonego rozwoju w dokumentach będących zarówno politycznymi deklaracjami, jak również dokumentami wykonawczymi uprawnia do twierdzenia, że koncepcja zrównoważonego rozwoju jest koncepcją, którą państwa powinny realizować (i już realizują) w procesie swojego rozwoju cywilizacyjnego.

Czesław Wodzikowski

A balanced development – from the idea to the politics

In the sixties of the last century there appear the first publications and case studies challenging the current model of development. They pointed the global threats which it may cause. Interpenetration of these threats, causing in effect their strengthening, resulted in a real threat of an ecological catastrophe to an unprecedented scale, so far, because a global scale. The mankind began to realize that this is the effect of the existing trends in development of civilization which led to a huge disproportion between the desire of making the largest increase in production and consumption, and possibilities regarding the raw materials and regeneration of the Earth. The deepening divisions into the poor and rich were not without significance as well. Deepening of these factors led on one hand to the apathy and social pathologies, on the other hand – led to a new fanatical ideology creation, to the extremist movements and terrorism formation. A vision of a global outbreak of war with the use of mass destruction weapons was also terrifying. These phenomena, on account of the potential threats, became a subject of interest by the international politics run by the United Nations and its departments. As a result, there arose a new concept of a global development, which is now called a balanced development.

⁵² Por. H. Lisicka, *Polityka ochrony środowiska w Polsce*, [w:] R. Alberski, H. Lisicka, J. Sommer, *Polityka ochrony środowiska*, Wrocław 2002, s. 29.